

Тетяна Чернігова

Університет Банківської справи, Україна

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ М.МЕТЕРЛІНКА У СВІТЛІ ХРИСТІЯНСЬКОГО СВІТОВІДЧУТТЯ (У ФІЛОСОФСЬКОМУ ЕСЕ «СКАРЬ ПОКІРЛИВИХ»)

Tetiana Chernigova

Banking University, Ukraine

LIFE PHILOSOPHY OF M. MAETERLINCK THROUGH CHRISTIAN WORLD OUTLOOK (IN PHILOSOPHICAL ESSAY «THE TREASURE OF THE HUMBLE»)

The author justified, that in the artistic paradigm of M. Maeterlinck the main role belonged to the mystical element, through which the implicit religiosity of Belgian playwright-philosopher, non-recognized by himself, was realized. Philosophical and cultural analysis of philosophical-anthropological grounds of Maeterlinck's artistic creative work, in which evolution a leading tendency was, on the one hand, increasing the importance of optimistic and moral component and, on the other hand, "accumulating" (or releasing) the axiological capacity of his concealed religiosity was carried out. It is proved, that the dialectics of aesthetic category "the Tragic" dominates and the category "the Beautiful" clearly expands (but most vividly – in "nature-philosophical" works, -expressing philosophical and anthropological position of a thinker). The Tragic in his playwriting is a kind of counterpoint, which is set by the theme of death and is connected with the mystical, which is not sounded, the unexpressed in a Word, irrational, dominating over man. There are Christian senses in many Maeterlinck's works: features of the famous characters of The Holy Scriptures are guessed in heroes of his plays, biblical allegories are symbolically represented in the plots of his works. For the first time, ethical-aesthetic paradigm of Maeterlinck was analyzed in the context of the Orthodox tradition of hesychasm: functional-structural similarities and differences between Maeterlinck's "activity silence" and the principle of silence in hesychasm were identified. It is shown that in general in the evolution of Maeterlinck as a playwright and philosopher the logic of his life's philosophy is clearly exuded: he moves from the definition of internal tragedy and the mystical basis of existence towards the ethical conclusions, the proclamation of the mystical morality, when a tragedy of fate is overcome by wisdom, that is invested in a human and infinitely improved.

Keywords: symbolism, evolution, the tragic, the mystical, death, silence, soul, love, the beautiful, the religious, fate, wisdom, God.

Предметом дослідження даної статті є філософія життя М.Метерлінка. **Мета** нашої статті: розкрити зміст філософії життя у творчості М.Метерлінка та виявити християнські символи у його творах.

Моріс Метерлінк (Maeterlinck, Mourice Polydore Marie Bernard) (1862 – 1949), бельгійський драматург і філософ, творець «нової драми» і «драми сугестії», лауреат Нобелівської премії по літературі 1911 року, належить до того покоління європейської інтелігенції, чия творчість багата в чому створювала «дух епохи порубіжжя» XIX–XX ст.

Філософія життя – напрям західної філософської думки кінця XIX – початку XX ст, провісником якого вважають А. Шопенгауера і до якого відносять Ф. Ніцше, В. Дільтея, А. Бергсона, О. Шпенглера, Р. Зіммеля, Л. Клагеса та ін. Як свідчить назва, на перший план висувуються поняття і принцип життя. Відмінність від традиційної філософської думки полягає в тому, що через поняття життя її послідовники прагнуть рішуче відмежуватися від класичної філософії, її світосприйняття: культу розуму і науки, «у жертву» яким була принесене саме життя – життя природи і людини.

Філософія життя зробила помітний внесок у дослідження свідомого і несвідомого, у вивчення таких елементів духовно-психічного життя, як інтуїція, пам'ять. Як і фрейдизм, філософія життя викликала інтерес до вивчення позараціонального, несвідомого, такого, що не піддається вербалізації, не лише у філософів і психологів, але й у діячів мистецтва – літераторів, драматургів, художників. Дослідження несвідомого і «психічної енергії» набуло подальшого розвитку в художніх методах сюрреалізму, екзистенціалізму, у психоаналізі В. Райха, А. Маслоу, Е. Фромма, К.-Г. Юнга та ін.

Метерлінківську «теорію мовчання», що визрівала в символіко-смісловій наповненості п'єс усього раннього періоду і відрефлексовану драматургом у «Скарбі покірливих» (глава «Мовчання»), можна вважати специфічною, антропологічно орієнтованою аналогією філософії життя¹.

Наприкінці XIX ст. у літературі слову почали приділяти менше уваги, виникло поклоніння протилежному началу – у культ вивели мовчання, намагаючись подолати ординарність і прямолінійну однозначність слів.

Сам Метерлінк, вкрай неговіркий за натурою, любив мовчання. І Ж. Аррі писав, що Метерлінк дивував тих, що оточують «німотою свого красномовства»² [20, с. 14]. Інший дослідник творчості М. Метерлінка, Ежен Бе, дійшов висновку, що мовчазність М. Метерлінка впливає з його фламандського походження. Можливо, і професію адвоката він покинув унаслідок того, що не любив багато говорити.

Оригінальність концепції статичного театру спричинила виникнення найважливішого конструктивного елемента в драмах М. Метерлінка – мотиву мовчання, який можна розглядати з кількох позицій. З одного боку, мовчання – знак присутності невідомих людині сил, символ часу, що безжалісно біжить і веде до неминучої смерті. З іншого боку, у мовчанні відбувається безпосереднє спілкування душ, зароджується глибоке почуття любові. У М. Метерлінка «внутрішній стан душі передає мовчання, що “говорить”».

Мотив пасивного мовчання як складовий елемент теми смерті в ранніх п'єсах, переходить у мотив діяльнісного мовчання і є головним у філософії оптимізму, філософії життя. Мовчання стає невід'ємною частиною глибокого внутрішнього життя людської душі. Із мотиву мовчання переростає в цілу науку, яка допомагає людині вирости етично і, нарешті, скинути з себе ланцюги Смерті.

За допомогою мовчання М. Метерлінк хоче передати «невимовне». М. Метерлінк не довіряв слову, вважаючи, що люди здійснюють помилку, намагаючись відтворити стан своєї душі словами.

«Скарб покірливих» (1896; есе складається з тринадцяти глав) – Заголовок цього есе – визнання християнського догмата «блаженні вбогі духом», зміст – пристрасне звеличення душевного життя³. Есе відкриває глава «Мовчання», де Метерлінк виклав свою концепцію мовчання і тиші, почавши так: «Мовчання – та стихія, в якій утворюються великі справи, щоб виникнути нарешті здійсненими і величними у світлі життя, над яким вони покликані володарювати»⁴.

Метерлінк говорить про те мовчання, яке захищає людину від зовнішнього шуму. Слово, на його думку, заглушає і пригнічує думку, але він говорить про людське слово. Метерлінк цілком підтримує формулювання народної мудрості: «слово – срібло, мовчання – золото; або ж ще краще: слово – дитя часу, мовчання – вічності»⁵. Найважливіше можна сказати один одному без слів: «Тільки-но ми починаємо говорити, таємний голос попереджає нас, що десь зачинилися божественні двері»; «Справжнє життя, єдине, таке, що залишає який-небудь слід, виткане з мовчання»⁶. Письменник вважає, що лише в бездіяльній тиші ми можемо прислухатися до самих себе, до свого мовчазного «я». Мовчання в М. Метерлінка – динаміка, а слово – статика.

Людина відчуває страх перед мовчанням, якщо це самотнє мовчання або мовчання натовпу, – тоді воно – нестерпний тягар. Тут письменник має на увазі пасивне, спляче мовчання; він говорить,

¹ Андреев, Л.Г. (1967). *Сто лет бельгийской литературы*. Москва: Издательство Московского университета.

² Метерлинк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: в 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 14.

³ Гейне, А., Метерлинк, М. (1912). *Биография-характеристика*. Санкт-Петербург: Изд-во Акц. Общ. Типогр. Дела, 27.

⁴ Метерлинк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: в 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 9.

⁵ Метерлинк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: в 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 9.

⁶ Там само, 10, 26.

що існували століття, коли душа спала. Але, з іншого боку, він стверджує: якщо людина не навчилася мовчати, то «в душі її немає особистості». Тут М. Метерлінк має на увазі діяльнісне мовчання як засіб спілкування. Мовчання викликає аромат любові..

Люди, що думають і працюють у тиші, – сіль землі. Мова містиків – мова без слів. Мовчання – це мистецтво, яким треба оволодіти, щоб навчитися вступати в «нечутний», внутрішній діалог один з одним. У мовчанні відбувається духовне звільнення, починається пробудження душі від сну. М. Метерлінк говорить, що на таке мовчання здатні лише покірливі духом, воно – їхній скарб. І тут позиція Метерлінка аналогічна християнському погляду: мовчання як мова спілкування можливо лише між покірливими і покірливими (Ісус в Євангелії сказав, поглянувши на своїх учнів: «...блаженні вбогі духом, бо ваше є Царство Боже»¹).

М. Метерлінк вважає, якщо ви не добрі, то це обов'язково відкриється. «Удайте святого, мученика, героя, – дитина, що зустріла вас, не відповідь вам поглядом, якого чекаєте ви, якщо ви таїте в собі злу думку, несправедливість і сльози ближнього. Сто років тому її душа, мабуть, пройшла б безтурботно повз вашу»². Письменник говорить, що залишається чекати і сподіватися, що люди стануть ближчими одне одному: «Чекатимемо в мовчанні, можливо, ми незабаром розрізнимо “шепіт богів”»³. Мислитель у своєму вченні про діяльнісне мовчання закликає нас зосередитися на внутрішньому житті душі, відрікшись від пристрастей світу⁴. Таке мовчання навчає нас любити і ближнього, і самого себе. Цього ж нас навчає і християнська віра.

Для віруючої людини мовчання, як байдужість до пристрастей світу цього, веде до внутрішнього спокою, до порятунку душі. Це мовчання досягається за допомогою Ісусової молитви: «Господи, Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мене». У православ'ї релігійно-філософське вчення про мовчання, створене візантійським богословом Григорієм Паламою в XIV ст., називається «ісихазм» (від давньогрец. *ісіхіа* – спокій, тиша, самота)⁵. Практика ісихазму – перебування душі в мовчазній самоті, у посту, у причасті Святих Христових Таємниць і в постійній молитві до Бога, – поступово відкриває душі людини двері у Царство Небесне⁶.

У християнстві завжди дотримувалися традиції містицизму, куди належить і ісихазм. Ісихазм був школою практичної християнської антропології для різних етносів у всьому світі. Сьогодні ісихазм особливо розвинений у Греції, Росії та в інших регіонах християнського світу. Символічним центром ісихазму залишається Афон, у монастирях якого існує ця духовна практика. Відомі імена тих, що працювали в Ісусовій молитві на Афоні: преподобний Никифор, св. Феодосій, св. Арсеній, св. Павло Латрійський, св. Савва, св. Агапон. Знане ім'я старця Іосифа Ісихаста⁷.

Великий інтерес до цього містичного учення виявляли св. преп. Сергій Радонезький-чудотворец, св. преп. Серафим Саровський, а також Ніл Сорський⁸. Д. Лихачов пише, що як на Заході, в середньовіччі, так і в Давній Русі особливо поцінювалися монастирські сади. Російські святі, засновники монастирів, обирали місця для майбутньої обителі серед дикої природи. Справу Ніла Сорського наприкінці XVIII – початку XIX ст. продовжив преп. Паїсій Величковський – хрещений батько традиції ісихазму в Молдові, що створив «Добротолюбіє» і «Оптинський рух», з яким пов'язують його ім'я, пізніше – прп. Лев Оптинський і прп. Макарій і Амвросій Оптинські, ідеї яких неабияк вплинули на творчість М. Гоголя та Ф. Достоєвського⁹.

У свою чергу, творчість Ф. Достоєвського вплинула на становлення світогляду Ф. Ніцше, який переклав деякі твори великого російського письменника.

¹ Библия (2002). Книги Ветхого и Нового Завета, Лк. Москва: Российское библейское общество, 6, 20.

² Метерлинк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: в 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3. 22.

³ Там само, 23.

⁴ Чернигова, Т.Л. (2012). *Концепция «деятельного молчания» в эстетике М. Метерлинка и православном исихазме.* Курск.

⁵ Палама, Г. (1995). *Свт. Триады в защиту священно-безмолствующих.* Москва: Паломник.

⁶ Хоружий, С.С. (1994). Исихазм как пространство философии. *Вопросы философии*, 9, 80-94.

⁷ Portal-Credo.Ru (1987). *Григорьев Дмитрий, прот.; Нил Сорский, преп.; Иосиф Волоцкий, преп. и русское старчество в связи с творчеством Ф. М. Достоевского и полемикой вокруг него* <<http://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1548>> (2011, вересень, 23).

⁸ Игумен Валаамского монастыря Харитон: сост. (1992). *Умное делание о молитве Иисусовой: Сборник поучений Святых отцов и опытных её делателей.* Москва: Изд-во Свято-Троицкой Сергиевой лавры.

⁹ Лихачёв, Д.С. (1987). *Избранные работы: В 3 т.* Ленинград: Художественная литература, 3.

М. Метерлінк вивчав і праці Діонісія Ареопагіта, учня Апостола Павла, і твори Ф. Ніцше, який частково перейняв пафос ідей Ф. Достоевського, що зазнав безперечного впливу ідей ісихазму. Це дозволяє визнати, що на формування поглядів і світоглядних відчуттів Метерлінка опосередковано впливали і настрої/уявлення ісихазму. А це означає, що світосприйняття цього митця можна визнати *співзвучним ученню ісихазму* – у тій мірі, в якій на нього вплинула творчість Ф. Достоевського (що перейняв ідеї преп. Ніла Сорського, який відвідував обитель і батьківщину ісихазму – монастир Афонський) і Ф. Ніцше. Але, окрім співзвуччя, як подібності (і лише подібності), відзначимо і принципову відмінність позиції М. Метерлінка від позиції ісихастів, оскільки в М. Метерлінка «безмовно розмовляють» одна з одною людські душі. В ісихазмі ж мовчання – це «розумна робота», молитва, звернення до Бога, Ісусова молитва¹.

Отже, у «Скарбі покірливих» Метерлінк розвиває свою улюблену думку, що все важливе і велике в людському житті відбувається в тиші і мовчанні, що звичайні слова не можуть передати того, що відбувається в

глибині людської душі, коли вона перебуває в діяльнісному мовчанні. Таким чином, за Метерлінком, діялісне мовчання – життя душі. Мова містиків – мова без слів. Тому, щось промовляючи, ми це профануємо.

М. Метерлінк говорить про поблажливість до ворогів, про їх прощення, тому що смерть – велика примирниця, і коли вона приходить, то вже не виникає бажання мститися ворогові, оскільки смерть уже помстилася, і ця душа нічого вже нікому не винна, вона вища за всі її гріхи. «І, якщо я шкодую про щось, то не про те, що не можу, у свою чергу, завдати страждань, а, може, про те, що недостатньо любив або не пробачив раніше»². Поза сумнівом, це може порівнюватися з принципом християнського світогляду, оскільки Господь сказав: «Не судіть, і вас не будуть судити; не засуджуйте, і не будете засуджені; прощайте і прощені будете»³.

«І чи може людина гордитися своєю правотою у присутності ангела?»⁴ – запитує М. Метерлінк і продовжує, що потрібно бачити інших святими – очима Бога, який живе у твоїй душі. Преподобний Іустин Попович говорить: «Усяка Євангельська добродієність у руках православного християнина стає пензлем, яким він пише у своїй душі ікону Христову, поки не напише її повністю. І якщо поглянеш у душу такої людини, то скажеш собі: справді, людина у своє тіло вклала ікону Христову, досягла вищого сенсу життя і збагатилася нескороминущим багатством»⁵.

Філософ пише, що мудрість отримується лише в самопізнанні, а воно – в духовному житті душі. У главі «Рюїсбрек Дивний» ми разом із письменником занурюємося в чернечі, аскетичні роздуми, у містичне самозаглиблення Рюїсбрека. «Невідання дитяти поєднується в ньому з мудрістю воскреслого з мертвих»⁶. Рюїсбрек не володіє мистецтвом слова, він пише, що, завдяки інтуїції можна пізнати більше, ніж думкою. У книзі Рюїсбрека М. Метерлінк вбачає заклик «Пізнай самого себе»⁷, для того, щоб психологія людини злилася з психологією Бога. «Занурюйся в себе», – говорить апостол Павло своєму улюбленому учневі і наступникові по апостольству Тимофію⁸. Рюїсбрек говорить про внутрішній духовний зір, але «... кожна людина повинна стати прекрасною і божественною, щоб споглядати прекрасне і божественне»⁹.

Метерлінк говорить, що, можливо, незрима доброта і є сенс життя людини, і ніщо не зможе розлучити дві душі, які одну мить «були разом добрі».

У главі «Внутрішня краса» Метерлінк обстоює тезу про те, що краса душі – єдина її їжа: «Краса – це єдина мова наших душ»¹⁰. Він радить попросити поради в тих, хто умів любити і

¹ Ігумен Валаамського монастиря Харитон: сост. (1992). *Умноє делание о молитве Иисусовой: Сборник поучений Святых отцов и опытных её делателей*. Москва: Изд-во Свято-Троицкой Сергиевой лавры.

² Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 32.

³ Библия (2002). Книги Ветхого и Нового Завета, Лк. Москва: Российское библейское общество, 6, 37.

⁴ Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 32.

⁵ Іустин (Попович), прп. (2004). *Философские пропасти*. Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 229.

⁶ Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 44.

⁷ Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 47.

⁸ Библия (2002). Книги Ветхого и Нового Завета, 1 Тим. Москва: Российское библейское общество, 4, 16.

⁹ Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 55.

¹⁰ Там само, 117.

поклоняться, коли істина стукається в наші двері. На його думку, «божественне в інших ми знайдемо лише за умови, якщо спочатку покажемо їм божественне в самих собі»¹. Найнещасніші не підозрюють, скільки невичерпних сил таїть у собі їхня душа. Таким чином, М. Метерлінк закликає до покаяння, подібно до того, як до покаяння закликає людей і Господь: «Яка користь людині, якщо вона придбає увесь світ, а душі своїй зашкодить? Або який викуп дасть людина за душу свою?»². Наприкінці глави М. Метерлінк співає гімн любові, тому що в ній – краса душі. Він говорить, що треба любити так, щоб ця любов допомогла людині бути сліпою у дрібницях і втратити відчуття потворного, а бачити лише чистоту і невинність інших; нічого не приховувати; зло перетворювати на милосердя; не змішувати грішника з гріхом і ближнього підіймати на ту висоту, де вона не зможе грішити; «Любити так, це бути перед іншим таким, яким буваєш перед Богом. Любити так, це наблизитися так близько до Бога, що ангели заволодівають вами. Любити так, це прикрашати удвох одну і ту саму душу, яка стає, нарешті, єдиним ангелом. Любити так, це – звільнити свою душу і стати таким само прекрасним, як звільнена душа»³. На думку М. Метерлінка, справжня любов робить непотрібним минуле, а бачить лише невичерпне майбутнє «доброти без нещастя і сліз», – і тут ми бачимо справжнього християнина, оскільки напрошується порівняння цього гімну любові зі словами Апостола Павла: «Якщо я говорю мовами людськими й ангельськими, а любові не маю, то я – мідь дзвінка або кімвал звучний. Якщо маю дар пророкування, і знаю всі таємниці, і маю всяке пізнання і всю віру, так що можу і гори переставляти а не маю любові, – то я ніщо. І якщо я роздам увесь статок мій і віддам тіло моє на спалювання, а любові не маю, немає мені в тому жодної користі. Любов довго терпить, милосердствує, любов не задрить, любов не вихваляється, не гордиться, не безчинствує, не шукає свого, не дратується, не мислить зла, не радіє неправді, а тішитися істиною; усе покриває, усьому вірить, усього сподівається, усе переносить. Любов ніколи не припиняється, хоча і пророкування припиняться, і мови замовкнуть, і знання скасується. А тепер перебувають ці три: віра, надія, любов; але любов із них більша»⁴. Поза сумнівами, головна, найцінніша для М. Метерлінка – любов.

Отже, у «Скарбі покірливих» віруючий може віднайти заклики М. Метерлінка виховувати в собі християнські чесноти, які допоможуть вести духовне життя і наблизитися до божественного. Вони такі: 1) діяльнісне мовчання до пристрастей світу, співзвучне ученню ісихазму; 2) самопізнання через прощення ворогів і любов до них, яка допоможе зрозуміти, що ворогів немає; 3) упокорювання; 4) простота; 5) мудрість і доброта; 6) відсутність заздрості; 7) відсутність печалі; 8) покаяння в гріхах; 9) прагнення наслідувати святих: бачити всіх святими; 10) уміння завжди пам'ятати про Бога, який завжди тебе бачить і чує; 11) виховання в собі безумовної любові – вищої чесноти, яка принесе душі довголікувану свободу і зробить її красивою і здоровою.

References:

1. Andreev, L.G., (1967). *Sto let Belgijskoj literatury* [One Hundred Years of Belgian Literature]. Moscow: Izdatelstvo MGU. [in Russian].
2. Bakhtin, M.M. (1979). *Bakhtin M. M. Problemy poetiki Dostoevskogo*. [Problems of Dostoevsky's Poetics]. Moscow: Sovetskaja Rossija. [in Russian].
3. Biblija (2002). *Knigi svjashhennogo pisanija Vethogo i Novogo Zaveta*. [Books of the scriptures of the Old and New Testaments]. Moscow: Rossijskoe biblejskoe obshhestvo. [in Russian].
4. Vasilij (Krivoshein), ieromonah. (1952) *Afon v duhovnoj zhizni Pravoslavnoj Cerkvi. VRZ EPJe*. [Athos in the spiritual life of the Orthodox Church. VRZ EPE], 12, 5-14 [in Russian].
5. Gejne, A. (Anselma Heine) (1912). *Moris Meterlink. (Maurice Maeterlinck). Biografija-harakteristika*. [Maurice Meterlink. (Maurice Maeterlinck). Biography characteristic]. St.Petersburg: Izd-vo Akc. Obshh. Tipogr. Dela. [in Russian].
6. Portal-Credo.Ru (1987). *Grigor'yev Dmitriy, prot.; Nil Sorskiy, prep.; Iosif Volotskiy, prep. i russkoye starchestvo v svyazi s tvorchestvom F. M. Dostoyevskogo i polemikoy vokrug nego* [Dmitri Grigoriev, prot. ; Neil Sorsky, Rev; Iosif Volotsky, prep. and Russian elders in connection with the works of F. M. Dostoevsky and the controversy around him] <<http://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1548>> (2018, September, 23). [in Russian].

¹ Там само, 121.

² Библия (2002). Книги Ветхого и Нового Завета, Мт. Москва: Российское библейское общество, 16, 26.

³ Метерлінк, М. (1911). *Полное собрание сочинений: В 6 т.* Москва: Изд-во В. М. Саблина, 3, 125.

⁴ Библия (2002). Книги Ветхого и Нового Завета, 1 Корин. Москва: Российское библейское общество, 13: 1-10, 13.

7. Afanasyeva, N.: Ed. (2010). *Duhovnyj opyt starca Iosifa Isihasta* [The spiritual experience of the elder Joseph Hesychast]. Moscow: STSL. [in Russian].
8. Zering, L. (1908). *Meterlink kak filosof i pojet*. [Meterlink as a philosopher and poet]. Moscow: Sovremennye problem. [in Russian].
9. Iustin (Popovich), prp. (2004). *Filosofskie propasti* [Venerable Philosophical abysses]. Moscow: Izdatelskij Sovet Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi. [in Russian].
10. Russian-Church.De (2013). *Limberger Ilija, svjashhennik. Vladyka Nikolaj Zhichko-Ohridskij (Velimirovich) – svjatoj, filosof, pojet* [Limberger Ilija, priest. Valdyk Nikolaj Zhichko-Ohridskij (Velimirovich) – saint, philosopher, poet]. <http://www.russian-church.de/muc/ve_divo> (2018, September, 23). [in Russian].
11. Lihachjov, D. S. (1987). *Izbrannye raboty* [Selected Works] Leningrad: Hudozhestvennaja literatura, 3. [in Russian].
12. Meterlink, M. (1911). *Polnoe sobranie sochinenij: V 6 t.* [Complete Works: in 6 volumes]. Moscow: Izd-vo V. M. Sablina, 3. [in Russian].
13. Palama, G., svt. (1995). *Triady v zashhitu svjashhenno-bezmolstvujushhih* [Triads in defense of the sacred-silent]. Moscow: Palomnik. [in Russian].
14. Trubeckoj, E.N. (1990). *Umozrenie v kraskah: Vopros o smysle zhizni*. [Contemplation in Paints. A Question about the Meaning of Life]. Moscow: PO «Det. kniga». [in Russian].
15. Igumen Valaamskogo monastyrja Hariton: compiler (1992). *Umnoe delanie o molitve Iisusovoj: Sbornik pouchenij Svjatyh otcov i opytnyh ejo delatelej* [Clever work on Jesus prayer: Collection of teachings of the Holy Fathers and its experienced laborers]. Moscow: Izd-vo Svjato-Troickoj Sergievoj lavry. [in Russian].
16. Horuzhij, S.S. (1995). *Isihazm kak prostranstvo filosofii* [Isihazm kak prostranstvo filosofii]. *Voprosy filosofii*, 9, 80-94. [in Russian].
17. Horuzhij, S.S. (2012). *Isihazm. Svjashhennoe bezmolvie. Pravoslavnaja asketika, antropologija, psihologija*. [Isihazm. Sacred Silence. Orthodox asceticism, anthropology, psychology]. <<http://www.synergia-isa.ru/lib/lib.htm>> (2018, September, 23). [in Russian].
18. Chernigova, T.L. (2012). *Koncepcija «dejatel'nogo molchanija» v jestetike M. Meterlinka i pravoslavnyj isihazm*. [The concept of "active silence" in the aesthetics of M. Meterlink and Orthodox Hesychasm]. Kursk: Izd-vo Kurskogo gosudarstvennogo universiteta. [in Russian].
19. Chernigova, T.L. (2007). *Motiv «molchanija» v jestetike Meterlinka. Filosofsko-kul'turologicheskij analiz* [The motive of "silence" in the aesthetics of Meterlink. Philosophical and cultural analysis]. *Visnik HNU imeni V. N. Karazina (Serija «Teorija kul'turi i filosofija nauki»)*, 751, 90-95 [in Russian].
20. Gerare, H. (1909). *Maurice Maeterlinck. Bruxelles*. [Maurice Maeterlinck. Bruxelles]. Paris. [in French].